

Effecten Coronacrisis op de tuinbouw in Nederland

Eindrapportage

*Landelijke Crisisorganisatie Corona Tuinbouw
16-6-2020*

EFFECTANALYSE VAN CORONA OP DE TUINBOUW IN NEDERLAND

Eindrapportage uitkomsten enquête Effecten Coronacrisis op de tuinbouw in Nederland

Projectteam Effectanalyse Landelijke Crisisorganisatie Corona Tuinbouw, maandag 15 juni 2020.

1. Inleiding

Door middel van een Enquête voor ondernemers in het tuinbouwcluster heeft het Team Effectanalyse van de landelijke crisisorganisatie Corona voor de tuinbouw inzichtelijk gemaakt welke effecten er zijn in de tuinbouwsector, welke maatregelen er zijn of nog worden genomen, en wat de verwachtingen zijn voor tuinbouwbedrijvigheid voor de rest van dit jaar.

In totaal hebben 572 respondenten de enquête voor de effectanalyse Coronacrisis Tuinbouw ingevuld. Deze respons is gerealiseerd op een populatie van meer dan 6.000 adressen, waarbij rekening moet worden gehouden dat er ook sprake is geweest van een onbekend aantal dubbellingen in het mailingbestand. Bij sommige sectoren is het aantal respondenten te laag om uitspraken over te kunnen doen, te weten de subsectoren boomkwekerij, het vollegrondsgroenten productiebedrijf en het fruit productiebedrijf.

Dit memo is als volgt opgebouwd. In paragraaf twee treft u de hoofdconclusies die door het projectteam zijn gemaakt op basis van de analyse van de Eenheid Audit en Advies van de provincie Zuid-Holland (zie bijlage).¹ Paragraaf 3 geeft een detaillistisch overzicht hiervan per thema waarop de respondenten zijn bevraagd. Paragraaf 4 doet tenslotte aanbevelingen voor het vervolg op deze effectanalyse.

2. Conclusies op hoofdlijnen: een veerkrachtige sector, maar...

Ten tijde van deze Coronacrisis toont de tuinbouwsector eens te meer zijn veerkracht. Er worden door de bank genomen momenteel weer redelijk goede omzetten gerealiseerd, die af lijken te stevenen op het niveau van voor de crisis. Dit wil echter niet zeggen dat de crisis er niet flink heeft ingehakt. Ruim 30% van de respondenten geeft aan dit jaar in liquiditeitsproblemen te zijn gekomen, of nog te geraken.

Ondanks dat de eerste klappen zijn opgevangen, er gebruik gemaakt wordt van de steunmaatregelen van het Rijk², bedrijven op zoek zijn gegaan naar alternatieve afzetkanalen en hun bedrijfsvoering

---

¹ EAA is de onafhankelijke audit- en onderzoekseenheid van de provincie Zuid-Holland.

² Hierbij moet worden opgemerkt, dat de extra steunmaatregel nog openstaat tot 18 juni 2020, en dat nog niet iedereen in de looptijd van deze enquête de aanvraag heeft gedaan of kunnen doen. Tijdens de analyseperiode van het onderzoek werd duidelijk dat er aanspraak is gemaakt op €156miljoen op het totaal beschikbare budget van €600miljoen voor het tuinbouwcluster.

kostenefficiënter maken , lijkt het vet wel van de botten. Daarbij zijn verschillen zichtbaar in de diverse subsectoren. (met name de sierteelt en zeker de bollenkwekerijen springen momenteel in het oog in negatieve zin). De draagbare pijngrens is bereikt. Een tweede pandemiegolf zou desastreus zijn voor grote delen van het Nederlandse tuinbouwcluster, een verscherping van lockdowns bij buitenlandse handelspartners en het wegvallen of duurder worden van luchtvrachten zal voor veel bedrijven ernstige gevolgen hebben.

In het samenspel van de thema's waarnaar ondernemers is gevraagd, komt ondanks de veerkracht en de overlevingsdrang die er is, het beeld naar voren dat de huidige crisis voor de tuinbouw, net als voor andere sectoren, een na-ijleffect zal hebben. Het lijkt nog lang te gaan duren voordat ook investeringen (23% van de ondervraagden verwacht een daling hiervan), in bijvoorbeeld innovaties, energiehuishouding en verduurzaming weer op peil gaan komen.

Van de huidige steunmaatregelen wordt gebruik gemaakt, maar daarvan wordt ook aangegeven dat ze wellicht langer of in een andere vorm nodig zijn. Gegeven de diversiteit van de Nederlandse tuinbouw ontstaat uit de enquête het beeld van een behoefte aan meer maatwerk per subcluster, of type ondernemer.

De liquiditeitsproblematiek is een belangrijk signaal. In de sierteelt is de situatie ernstig te noemen. Informatie vanuit de banken en RvO kan helpen bij het scherper valideren van het liquiditeitsprobleem. Het is vanzelfsprekend dat de liquiditeit sterk afhankelijk is van de marktvraag, nationaal en internationaal; hier is maar beperkt op te sturen.

De liquiditeitsproblematiek en de relatieve lage solvabiliteit³ in de sector (hoewel de spreiding groot is) zorgt voor veel bedrijven voor een spannende, onzekere toekomst.

3

Bron: Agrimatie

<https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=2265&sectorID=7228&indicatorID=2009>

3. Bevindingen van het projectteam op de enquêtethema's

Onderstaande biedt een overzicht van concluderende uitspraken van het projectteam op de thema's waarop de ondernemers in de tuinbouw zijn bevestigd. Deze lijst is niet uitputtend; de vragen waarop de respons niet leidde tot een resultaat op basis waarvan uitspraken gedaan kunnen worden, zijn hierin weggelaten. De volgorde van de thema's is aangehouden, zoals deze in de enquête is uitgevraagd. De eerste basisgegevens waarnaar is gevraagd, zijn in concluderende zin minder relevant en zij in onderstaand overzicht weggelaten.

A) De overheid kondigde maatregelen af om de verspreiding van het coronavirus zoveel mogelijk te voorkomen. Welke aanpassingen heeft uw bedrijf doorgevoerd?

De meeste bedrijven zijn goed bezig, en hebben maatregelen om verspreiding van het virus tegen te gaan op het bedrijf zo goed mogelijk doorgevoerd.

B) Wat is de impact van de 1,5 meter maatregel op het vervoer van uw personeel?

Ondernemers geven aan, dat de impact van de 1,5 meter maatregel op het vervoer geen of beperkt zijn. En dit heeft dus relatief weinig impact. De verantwoordelijkheid van het vervoer ligt ook vaak bij uitzendbureaus; dit gegeven is niet meegenomen in de enquête.

C) In welke mate kan uw bedrijf beschikken over voldoende arbeidsmigranten?

	Aantal respondenten	% van totaal aantal respondenten
Voldoende	283	49%
Beperkt	69	12%
Onvoldoende	15	3%
Niet van toepassing	205	36%
Totaal	572	100%

Hier valt op, dat 36 % geen gebruik maakt van arbeidsmigranten. De ondernemers die wel gebruik maken van arbeidsmigranten, kunnen hierover in 15% van de respondenten onvoldoende beschikken. De crisis heeft een beperkte impact gehad op de beschikbaarheid van arbeidsmigranten voor de tuinbouw.

Uit de facultatieve toelichting op de antwoorden geven enkele respondenten aan dat het lastig is om ervaren mensen, waarvoor tijdelijk geen werk was, weer terug te krijgen. Er worden nu meer scholieren en studenten ingezet. Een enkele respondent geeft aan geen migranten op het bedrijf te willen in verband met bescherming van het eigen personeel tegen besmetting met het Coronavirus.

D) In welke mate ondervindt uw bedrijf problemen met contractverplichtingen met uitzendbureaus of payrollbedrijven?

De ondernemers die gebruik maken van uitzendbureaus of payrolling ondervinden door de bank genomen weinig problemen. Slechts 7% van de geënquêteerden geeft aan hier wel problemen mee te hebben.

E) Hoe is uw bedrijfsomzet en hoe ontwikkelt deze zich naar verwachting ten opzichte van hetzelfde kwartaal in 2019?

In percentages

	1e kwartaal 2020	2e kwartaal 2020	3e kwartaal 2020	4e kwartaal 2020	Totaal gemiddeld
Meer dan 50 % daling	5%	17%	5%	3%	8%
25 – 50 % daling	12%	24%	14%	9%	15%
Tot 25 % daling	28%	22%	29%	29%	27%
Nagenoeg gelijk	43%	27%	45%	53%	41%
Tot 25 % stijging	11%	9%	6%	5%	8%
25 – 50 % stijging	0%	1%	0%	0%	1%
Meer dan 50 % stijging	1%	0%	0%	0%	0%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%

De helft van de respondenten geeft aan dat er een daling (te verwachten) is in de bedrijfsomzet over 2020 t.o.v. 2019. De daling is relatief groot in het tweede kwartaal.

En 9% van de respondenten verwacht een stijging in de bedrijfsomzet over 2020 ten opzichte van 2019.

Voor de ontwikkeling van de bedrijfsomzet per kwartaal springen met name de bollenkwekerij en sierteelt onder glas eruit in negatief opzicht, waarbij de verwachtingen voor de bollenkwekerij zelfs dramatisch kunnen worden genoemd.⁴ Wat hier ook opvalt, is dat de technische toelevering in het 3^e kwartaal een daling verwacht. Verdiepende onderzoek kan verklaren welke impact uiteindelijk tijdelijk opgeschorte betalingen van facturen, maar ook kostenefficiënt handelen in de productie hebben op het cluster; ook investeringen in teelttechniek en verduurzaming lijken nu voor een deel uitgesteld of zelfs geschrapt.

Een deel van de handelsbedrijven in groenten en fruit, te weten 40%, is positiever gestemd. Zij verwachten een stijging voor het 2^e kwartaal. Het wegvallen van de horeca komt hier onvoldoende in tot uiting. Het algemene beeld is dat de tuinbouw een tik heeft gekregen in het 2^e kwartaal, en dat het gevoel leeft dat ook in het 3^e en 4^e kwartaal nog effecten van de crisis op zullen treden. De markt trekt weer aan, maar de sector heeft nog zijn zorgen; ook hier geldt dat verdiepend onderzoek voor de hand ligt om meer zicht te krijgen op de effecten.

F) Heeft u of verwacht u problemen te krijgen met de liquiditeit van uw bedrijf?

	Aantal respondenten	% van totaal aantal respondenten
Ja, op dit moment of op korte termijn (voor 1 juli)	54	9%
Ja, in het derde kwartaal van 2020	69	12%
Ja, in het vierde kwartaal van 2020	57	10%
Nee, geen problemen met de liquiditeit (tot eind 2020)	392	69%
Totaal	572	100%

⁴ Voor een uitsplitsing naar sector verwijzen wij u naar de bijlage, en wel de dwarse tabel op pagina 14 van het rapport van de Eenheid Audit en Advies van de provincie Zuid-Holland, *Uitkomsten enquête coronacrisis op de tuinbouw in Nederland*, versie 0.3, 10 juni 2020.

Uitgesplitst naar sector

	Aantal keer genoemd	Ja, op dit moment of op korte termijn (voor 1 juli)	Ja, in het derde kwartaal van 2020	Ja, in het vierde kwartaal van 2020	Nee, geen problemen met de liquiditeit in 2020	Totaal
Veredeling sierteelt	28	14%	7%	14%	64%	100%
Veredeling groente en fruit	7	29%	0%	0%	71%	100%
Vermeerdering en opkweek	23	4%	13%	9%	74%	100%
Boomkwekerij	27	4%	4%	15%	78%	100%
Bollenkwekerij	42	12%	21%	31%	36%	100%
Sierteelt productiebedrijf onder glas	263	14%	15%	11%	60%	100%
Glasgroenten productiebedrijf	77	1%	4%	5%	90%	100%
Vollegrondsgroenten productiebedrijf	9	11%	11%	22%	56%	100%
Fruit productiebedrijf	8	0%	0%	13%	88%	100%
Handelsbedrijf sierteelt	57	7%	9%	11%	74%	100%
Handelsbedrijf groenten en fruit	49	4%	10%	6%	80%	100%
(Technische) toelevering tuinbouw	35	9%	11%	9%	71%	100%
Overig, te weten:	52	13%	12%	8%	67%	100%
Totaal gemiddeld		10%	12%	11%	67%	100%

Nota bene: De percentages bij 'Totaal gemiddeld' kunnen afwijken van de percentages uit de voorgaande tabel, omdat een respondent meerdere sectoren kon kiezen bij de eerste vraag uit de enquête, over de aard van het bedrijf.

Een derde van de bedrijven heeft of verwacht liquiditeitsproblemen te krijgen in 2020. Dit is een serieus knelpunt voor de sector, de rek is eruit en klappen kunnen niet meer worden opgevangen. De liquiditeitsproblemen, gekoppeld aan de reeds eerder genoemde beperktere solvabiliteit, gelden met name voor de productiebedrijven in de sierteeltsector, waarbij de bollenkwekers er het meest negatief uit springen.

G) Welke maatregelen heeft uw bedrijf getroffen of zullen de komende maanden worden getroffen om de bedrijfseconomische situatie te verbeteren?

	Aantal keer genoemd	% van totaal aantal respondenten	% van totaal aantal keer genoemd
Geen	178	31 %	13%
Vacaturestop	80	14%	6%
Verkleinen of afschaffen van de flexibele schil arbeidskrachten	120	21%	9%
Niet verlengen tijdelijke contracten	60	10%	4%
Ontslag van medewerkers in eigen dienst	13	2%	1%
Korting op salarissen	8	1%	1%
Herinrichting van processen	100	17%	7%
Uitstel levering materiaal	42	7%	3%
Productiebeperking	107	19%	8%
Energiebesparing	71	12%	5%
Het schrappen of uitstellen van investeringen	247	43%	18%
Extra financiering aanvragen	128	22%	9%
Nieuwe afzetmarkten bedienen	83	15%	6%
Nieuwe of andere producten/diensten produceren en leveren	60	10%	4%
Samenwerken of fuseren met ander bedrijf	26	5%	2%
Sluiten van één of meerdere vestigingen	11	2%	1%
Andere maatregelen	41	7%	3%
Totaal aantal keer genoemd	1375		100%
Totaal aantal respondenten	572	240%	

Nota bene: Het percentage bij 'Totaal aantal respondenten' is hoger dan 100%, omdat er respondenten zijn die meerdere maatregelen hebben ingevuld.

Wat opvalt is dat investeringen worden uitgesteld of geschrapt. Dit kan tot na-ijleffecten van de crisis in de sector leiden. Ook de vraag en naar extra financiering is aanwezig of wordt verwacht: 22% van de bedrijven maakt hier reeds gebruik van, of verwacht hier gebruik van te moeten maken. Van de respondenten geeft 21% ook aan in de flexibele arbeidsschil te snijden.

H) Is uw bedrijf internationaal actief door middel van import en/of export?

De grootste problemen bij het internationaal zaken doen worden ondervonden met luchtvracht. Het is duidelijk dat dit komt omdat landen in een lockdown situatie zitten en vanwege de beschikbaarheid van vrachtcapaciteit, waarvan wij ook weten dat de kosten ervan enorm zijn gestegen. Deze vraag heeft in een volgende fase meer verdieping nodig.

Helder is, dat op lockdowns van andere landen, net zoals een mogelijke tweede pandemiegolf, niet of nauwelijks is te sturen. De relatie met het Rijk, en het gezamenlijk als cluster inzetten op het openhouden van de grenzen is hier wel van belang.

I) In hoeverre heeft de coronacrisis invloed op investeringen in uw bedrijf?

Investerings in	Worden versneld	Worden vertraagd	Geen invloed	Niet van toepassing	Totaal
Productinnovaties	9%	23%	44%	23%	100%
Bedrijfsinnovaties	8%	36%	38%	18%	100%
Verduurzaming van gewasbescherming	2%	19%	51%	29%	100%
Verduurzaming van energie	3%	30%	45%	22%	100%
Watermanagement	1%	17%	51%	31%	100%
Opleiding van personeel	6%	19%	51%	25%	100%
Verduurzaming van verpakkingen	2%	23%	44%	31%	100%
Verduurzaming van logistiek	4%	21%	44%	31%	100%
Totaal gemiddeld	4%	23%	46%	26%	100%

Met name de verduurzaming van energie wordt vertraagd, maar ook bedrijfsinnovaties en verduurzaming blijven nu achterwege. Dit geldt ook in aanzienlijke mate voor de sierteeltveredeling en sierteeltproductiebedrijven onder glas. Waarschijnlijk zullen bedrijven die liquiditeitsproblemen hebben investeringen, die niet direct noodzakelijk zijn, uitstellen of hebben uitgesteld. Vier sectoren springen hier uit: de veredeling van de sierteelt, de bollenkwekerij, het sierteelt productiebedrijf onder glas en het vollegrondsgroente productiebedrijf.

J) Van welke regelingen heeft uw bedrijf gebruik gemaakt of verwacht gebruik te maken?

	Ja, gedaan of wordt binnenkort gedaan	Nee, kom hiervoor niet in aanmerking	Nee, niet nodig	Totaal
Tijdelijke Noodmaatregel Overbrugging Werkgelegenheid (NOW). Betreft tegemoetkoming in loonkosten bij omzetsdaling van > 20 % in 3 maanden in maart t/m juli.	45%	20%	35%	100%
Tegemoetkoming Ondernemers Getroffen Sectoren (TOGS). Eenmalige uitkering van €4000 bij schade door noodgedwongen sluiting, inperking van bijeenkomsten en/of negatief reisadvies naar buitenland.	12%	48%	41%	100%
Extra Steunmaatregel (Aanvullende tegemoetsregeling Sierteelt en onderdelen Voedingstuinbouw)	34%	29%	37%	100%
Totaal gemiddeld	30%	32%	38%	100%

Wat opvalt is dat 45 % de NOW regeling heeft aangevraagd; dit is meer dan verwacht, gegeven het feit dat de regeling nog onvoldoende was ingericht op seizoensarbeid. Daarnaast is het logisch om de informatie van de respondenten op de maatregelen en de liquiditeitspositie te vergelijken met de informatie van de RvO en de banken.

Ook geeft een 32% aan geen gebruik te kunnen maken van de regelingen. Ten aanzien van de extra steunmaatregel geldt, dat gegeven het relatief snelle herstel van de markt in termen van omzet, veel bedrijven weer onder de grens van 30% omzet terecht zijn gekomen. Uit de facultatieve toelichting

die bij deze vraag mogelijk was, is vijftientig maal de 30%-grens genoemd als belemmerend voor de aanvraag. Dit wordt onredelijk gevonden, omdat de kosten wel zijn toegenomen. Ook de NOW-regeling lijkt nog suboptimaal te zijn als het gaat om werknemers (veel seizoensgebonden) werkzaam in de Nederlandse tuinbouw.

Het uiteindelijke percentage dat gebruik maakt van de regeling kan nog iets hoger komen te liggen. Bij het uitvoeren van de analyse was de mogelijkheid voor aanvragen nog niet gesloten.

K) Verwacht u dat voor uw bedrijf, na afloop van deze regeling, vergelijkbare regelingen in 2020 nodig blijven?

	Aantal respondenten	% van totaal aantal respondenten
Nee	280	49%
Ja	79	14%
Weet ik nog niet	213	37%
Totaal	572	100%

- Bij 37% van de respondenten is sprake van onzekerheid. Zij weten niet of regelingen nodig blijven.
- Van de respondenten geeft 14% aan dat regelingen nodig blijven. Als een uitsplitsing naar sectoren wordt gemaakt, vinden de volgende sectoren het bovengemiddeld belangrijk dat regelingen blijven.

Veredeling sierteelt	21%
Vermeerdering en opkweek	17%
Sierteelt productiebedrijf onder glas	16%
Technische toelevering	20%

- Uit de facultatieve toelichting op de antwoorden komt naar voren dat de noodzaak van steunmaatregelen sterk afhankelijk is van de marktontwikkelingen (16x).

Het percentage 'ja' op deze vraag, te weten 14 % lijkt hier erg laag, maar het percentage 'weet niet' is met 37 % erg hoog. Ondernemers zijn ook niet allemaal tevreden met de huidige regeling, wat het hoge percentage nee (49 %) kan verklaren.

L) De overheid heeft voor bedrijven die in liquiditeitsproblemen zijn geraakt een aantal noodkredietmaatregelen getroffen. Heeft u één of meerdere van deze regelingen aangevraagd, of bent u dit van plan te doen?

Bij deze vraag is het van belang om de antwoorden te vergelijken met de RVO en de banken, hetgeen door de Taskforce Financiën van het landelijk crisisteam kan worden meegenomen. Daarnaast zal het vergeleken moeten worden met wat er in een 'normaal' jaar aan financieringen wordt aangevraagd waardoor het lastig is hier vergaande conclusies aan te verbinden.

M) Ondervindt uw bedrijf problemen bij het aanvragen van extra krediet?

Waar er op deze vraag 'ja' is ingevuld, is het moeilijk te bepalen in hoeverre kredieten al dan niet terecht niet worden verstrekt. Wel wordt door een aantal ondernemers aangegeven, dat de houding

van de banken niet altijd bereidwillig en medewerkend is, dat men zo nu en dan schrikt van de rentepercentages en dat het soms lang duurt voordat er kan worden uitbetaald.

N) Maakt uw bedrijf gebruik van andere regelingen dan de hiervoor genoemde regelingen, bijvoorbeeld uitstel van betaling BTW?

Uit de enquête komt naar voren, dat aan het einde van 2020 naar verwachting 33% van de respondenten liquiditeitsproblemen zal hebben. Ook komt naar voren, dat 29% zich inspant om (tijdelijk) over meer liquide middelen te kunnen beschikken.

O) Kunt u de drie belangrijkste maatregelen aanvinken die uw bedrijf heeft getroffen of binnenkort zal treffen?

Kunt u de drie belangrijkste maatregelen aanvinken die uw bedrijf heeft getroffen of binnenkort zal treffen?	Aantal keer genoemd	% van totaal aantal respondenten	% van totaal aantal keer genoemd
Investeringen om coronabesmetting binnen het bedrijf te voorkomen of te beperken	180	31%	15%
Afslanken van het bedrijf, productiebeperking, sluiten van één of meerdere vestigingen, herinrichting van processen	87	15%	7%
Investeringen vertragen of versnellen	225	39%	18%
Nieuwe afzetmarkten vinden	121	21%	10%
Nieuwe of andere producten/diensten	77	13%	6%
Rijksmaatregelen (NOW, TOGS, Steunmaatregelen)	210	37%	17%
Kredietregelingen (Borgstellingskrediet MKB-C, BL-C, GO-regeling, TOZO)	60	10%	5%
Andere regelingen dan de rijks- en kredietmaatregelen	34	6%	3%
Samenwerken of fuseren met ander bedrijf	50	9%	4%
Andere eerder door u genoemde maatregelen (zie eerdere vraag over maatregelen ter verbetering van de bedrijfseconomische situatie)	56	10%	5%
Geen	128	22%	10%
Totaal aantal keer genoemd	1228		100%
Totaal aantal respondenten	572	215%	

Nota bene: Het percentage bij 'Totaal aantal respondenten' is hoger dan 100%, omdat respondenten meerdere maatregelen hebben ingevuld.

Ook hier komt het uitstellen van investeringen weer naar voren. Vervolgens scoren ook de rijksmaatregelen, coronapreventiemaatregelen en het vinden van nieuwe afzetmarkten hoog. Echter is bij dat laatste niet goed duidelijk wat hiermee wordt bedoeld: zijn dat grote alternatieve afzetkanalen, of is het de bekende kar of kraam aan de straatkant? Wel geeft dit de veerkracht van de sector weer. De financiële rijksmaatregelen springen er ook uit met 37%: er wordt dus van de regelingen gebruik gemaakt zoals ook strookt met de vragen over het gebruikmaken van de regelingen.

P) Welke kansen ziet u voor uw bedrijf in relatie tot de coronacrisis?

Op deze open vraag is de top 5 qua antwoorden:

- Vergroten afzet en uitbreiding afzetmarkt
- Innovatie processen en producten
- Minder concurrenten op de markt
- Meer aandacht voor gezonde voeding en duurzaamheid
- Online verkoop en dienstverlening neemt toe

Q) Wat wilt u verder in het kader van dit onderzoek meegeven?

Op deze open vraag is de top 5 qua antwoorden:

- Tijdelijke regeling; verbeter de regeling
- Rol van de overheid (het antwoord hierop is heel divers)
- Tijdelijke ondersteuning; niet aanmerking komen voor de steunmaatregelen levert veel problemen op
- Omzetvermindering wordt niet voldoende gecompenseerd
- Negatief effect op bedrijfsvoering; de crisis heeft grote financiële gevolgen

4. Aanbevelingen

Deze enquête is midden in de crisis, twee maanden na de uitbraak, om precies te zijn van 25 mei tot 2 juni, uitgevoerd. De studie moet inzicht geven in de effecten van de coronacrisis op de tuinbouw en de maatregelen die er binnen en voor de Nederlandse tuinbouw zijn genomen om als sector de crisis het hoofd te kunnen bieden.

Ondanks dat de sector zich weerbaar toont en de omzetten weer stijgen, verkeert nog steeds een groot deel van de ondernemingen in liquiditeitsproblemen, die ook nog voor het derde en vierde kwartaal van 2020 worden verwacht. Daarom is het nodig dat er voorlopig nog in enige vorm een crisisorganisatie actief blijft, die in gezamenlijkheid zich hard maakt voor het herstel van het tuinbouwcluster in Nederland. Vanuit dit perspectief, en op basis van deze analyse, doen we aan de Landelijke Crisisorganisatie Corona Tuinbouw de volgende aanbevelingen.

1. Het verdient aanbeveling, mede gegeven de na-ijleffecten van de huidige pandemie en de langdurige slechte liquiditeitspositie van veel ondernemers, de lobby in te zetten voor verlenging van de extra steunmaatregel tot in 2021.
2. We adviseren stellig om verdiepende analyses uit te voeren, naar:
  - de na-ijleffecten van de huidige pandemie en
  - helderheid in specifieke omzetzalingen als het gevolg van het opschorten van investeringen, het scherp dalen van licentie-inkomsten, en de langdurige slechte liquiditeitspositie van veel ondernemers
  - en de betekenis van bovenstaande analyses voor verlenging en/of bijstelling van de extra steunmaatregel.
3. Aanbevolen wordt, in het verlengde van aanbeveling 2, nader te onderzoeken of er extra maatregelen, dan wel een aanpassing van de bestaande maatregelen mogelijk is om meer maatwerk binnen subsectoren mogelijk te maken. De grens van 30% omzetzaling binnen de extra steunmaatregel lijkt voor veel ondernemers te hoog, en ook de NOW voldoet niet altijd voor alle ondernemers die die steun wel nodig zouden hebben. De Coronacrisis pakt niet voor iedereen hetzelfde uit, en slaat ook niet voor iedereen toe op hetzelfde moment. Daarnaast zijn er wellicht andere bronnen denkbaar die de positie van het Nederlandse tuinbouwcluster kunnen versterken.
4. Het verdient aanbeveling om de aanvragen voor steunmaatregelen en kredieten, maar ook de liquiditeitspositie van ondernemingen zoals in dit rapport genoemd, te verrijken met informatie vanuit de RvO en de banken.
5. Het strekt ter aanbeveling deze effectenanalyse te gebruiken als een bouwsteen voor de lange termijn scenario's die in de gelijknamige taskforce worden uitgevoerd, met name daar waar het gaat om de na-ijleffecten van uitgestelde of afgestelde investeringen, consequenties in de im- en export en de activiteiten ten aanzien van nieuwe afzet (keteninnovatie), en mogelijke gevolgen van bedrijfsbeëindigingen voor het totale tuinbouwcluster.
6. De landelijke crisisorganisatie blijft in zijn gezamenlijke actie nodig in relatie met het Rijk, Europa en daarbuiten, als het gaat om het open houden van de grenzen voor vervoer van

handel en personen. Deze activiteit is niet mogelijk vanuit een enkele stakeholder of brancheorganisatie.

7. Voor veel ondervraagden geldt dat er in het vierde kwartaal van 2020 nog de nodige ontwikkelingen worden verwacht. Het is daarom aan te raden om, wellicht in kleinere of gewijzigde vorm, een analyse als deze in oktober 2020 te herhalen. Hiermee wordt een monitoring op korte termijn bewerkstelligd.

Landelijke Corona Cisisorganisatie Tuinbouw,

Projectteam Effectanalyse,

Dinsdag 16 juni 2020

Colofon

EFFECTANALYSE VAN CORONA OP DE TUINBOUW IN NEDERLAND

Den Hoorn, Juni 2020.

Opdrachtgever: Landelijke Crisisorganisatie Corona Tuinbouw, Greenports Nederland

Adri Bom-Lemstra, voorzitter Greenports Nederland

Sjaak van der Tak, voorzitter Glastuinbouw Nederland

Opdrachtnemer: Projectteam effectanalyse Taskforce Scenario's:

- 10.2.e [redacted] 10.2.e [redacted] Glastuinbouw Nederland
- 10.2.e [redacted] provincie Zuid-Holland (projectleider)
- 10.2.e [redacted], 10.2.e [redacted] Greenport West-Holland
- 10.2.e [redacted] provincie Zuid-Holland
- 10.2.e [redacted] 10.2.e [redacted] Greenports Nederland
- 10.2.e [redacted]
- 10.2.e [redacted] Greenport Noord-Holland Noord
- 10.2.e [redacted] Wageningen Economic Research (WEcR)
- 10.2.e [redacted], 10.2.e [redacted] Greenports Nederland

